

Over genezing en bekering rondom het verhaal van de bezetene van Gerasa

1

Dit verhaal zal gaan over de genezing van de bezetene bij de Gerasenen. Het zal geen inleiding zijn op de specifieke tekst Markus, maar ik wil een paar dingen zeggen over hoe ik dit verhaal gebruikt heb in mijn boek *De overtocht: Filosofische blik op een psychose*.

Mijn familie heeft het verhaal van mijn eerste psychose bijzonder intens meegemaakt. Ik ben opgenomen geweest en in het begin, zo heb ik later gehoord, hebben ze er zelfs aan getwijfeld of het nog wel ooit goed met me zou komen. De tweede helft van mijn boek gaat over een nieuwe periode van geestelijke wervelingen. In een soort hallucinatie heb ik me naar Jezus toegewend en dat heeft tot een genezing geleid die tegelijkertijd een bekering was. Ik ben in die periode niet opgenomen geweest. Het is eigenlijk een verhaal wat niemand kende, en ik zelf ook nooit zo heel goed onder woorden kon brengen voordat ik het opschreven heb.

Ik zal het citaat herhalen dat ik ook heb gebruikt in mijn toespraak op het symposium [*Eigenlijk geloof ik niets, maar wat dan wel*](#). Toen was ik vooral aan het cirkelen rond teksten van Gerard Reve. Nu ligt de nadruk meer op het terugkeren van de rust, het wegvallen van de angst. Daarom is het citaat hier iets langer.

‘Het was alsof ik aan de andere zijde door Elly en Rikkert en het volledige ledenbestand van de Evangelische Omroep zou worden opgewacht – want het onvermijdelijke stond te gebeuren – ik zou een van hén worden. Gelukkig maar dat Bob Dylan en Gerard Reve de overtocht ook al hadden gemaakt, ze zouden me een beetje kunnen helpen me aan mijn nieuwe situatie te laten wennen. Dit steeds verder geduwd worden, dit heenwaden door mijn minachting voor iedereen die de woorden Jezus en God nog serieus nam, was een belangrijk onderdeel van de hele bekering, maar belangrijker nog was het verdwijnen van elke angst. Deze ervaringen knoopten mij tot op de dag van vandaag vast aan het christendom. Ik heb meegemaakt wat ik toen meemaakte – theologische vraagstukken waren voor latere zorg. Er waren een paar eenvoudige zekerheden – het licht was van God gekomen, het licht had mij via Jezus kunnen bereiken, het was het licht dat in mijn duisternis had geschinen en dat ik nu, vijf jaar later, bereid was te ontvangen. Het was voorbij nu, de angst was verdwenen, en wát er ook met mij gebeuren zou – ik had geen idee – ik wist dat ik in Gods handen was...’

Deze ervaring, dat psychische wervelingen ook zomaar vanzelf kunnen ophouden, maken me gevoelig voor bepaalde Bijbelverhalen, zoals dat van de storm boven het meer die gaat liggen, het verhaal dat we de vorige keer hebben gelezen. In het verhaal van de bezetene van Gerasa word ik vooral getroffen door de zinsnede 'gekleed en bij zijn volle verstand.' Opeens is alles voorbij, opeens is er rust in je hoofd, opeens loop je er weer netjes bij. Opeens gaat het leven gewoon door en ben je weer onderdeel van de mensen om je heen.

Eigenlijk had ik gewild dat deze regel – 'Gekleed en bij zijn volle verstand' – de titel van mijn boek zou worden. Ik heb er bij mijn uitgever voor gelobbyd maar heb het niet voor elkaar gekregen. Gekleed en bij zijn volle verstand – dat zegt niemand iets, was het argument van de uitgever. Mensen kennen die Bijbeltekst niet meer en maken niet de associatie met waanzin, bezetenheid of psychoses.

Genezing en bekering vallen in het verhaal van de bezetene van Gerasa in elkaar. In mijn boek vertel ik niet alleen mijn verhaal, maar probeer ik ook verder na te denken, te filosoferen, over wat een bekering is. Ik geloof dat er verschillende typen bekering zijn en het hoofdstuk waarin ik dat onderzoek heet 'De bekeringen van René Girard.' Bekeringen in meervoud, ja. René Girard is ergens rond zijn 35ste levensjaar tot het christendom bekeerd en als hij daar – vele jaren later – in een interview over spreekt heeft hij het over twee bekeringen – 'een intellectuele bekering' en een 'religieuze bekering'. Ik beschrijf in mijn boek het hele verhaal van die twee bekeringen om vervolgens op zoek te gaan naar antwoorden op vragen als: waren het er bij mij ook twee? En zo nee, welke van deze twee bekeringen heb ik dan zelf ondergaan?

Het is bij onderwerpen als deze lastig om goede bewoordingen te vinden. Woorden waarvan ik me hier zou willen bedienen zijn – een Petrus-bekering en een Paulus-bekering. Paulus is, onderweg naar Damascus, heel duidelijk van richting veranderd. Hij heeft zich geheroriënteerd – of beter, er is iets met hem gebeurd waardoor hij een andere weg insloeg, heel anders tegen Jezus aan ging kijken, stopte met het vervolgen van de volgelingen van Jezus en zich bij hen aansloot. Bij de bekering van Petrus denken we niet aan het moment waarop Petrus Jezus begon te volgen, maar aan het moment kort voor de kruisiging, het moment waarop hij Jezus verloochende. Dat is een ander verhaal, het is geen richtingverandering, maar een zelfonthulling.

De reden dat ik in mijn boek zoveel aandacht besteed aan het verhaal van de bezetene van Gerasa is eigenlijk dat Girard zelf er zoveel aandacht aan besteed in zijn eigen boek. Ik heb het nu over zijn eerste boek *De romantische leugen en de romaneske waarheid* (1961). Dit boek staat bij Girardianen nog zeer in de belangstelling en zij noemen het meestal de *Mensonge* – wat Frans is voor 'leugen'. Girard is zijn loopbaan begonnen als literatuurwetenschapper en zijn eerste boek gaat over de romanliteratuur. Aan het eind van zijn boek probeert Girard aannemelijk te maken dat de slothoofdstukken van grote romans opvallende overeenkomsten vertonen met de christelijke bekering. Ik vind dit nog steeds een hele waardevolle gedachte die voor veel romans opgaat. In een psychologische roman, of in een 'serieuze' roman heb je te maken met zogenaamde *round characters*, mensen met wie daadwerkelijk iets gebeurt, mensen die – vaak door schade en schande – tot een vorm van zelfinzicht komen.

In de romans die Girard voor zijn eerste boek uitgekozen heeft zijn die ervaringen van inzicht, van zelfonthulling, vaak zeer uitgesproken en zeer intens. Er zitten een aantal heuse sterfbedbekerings tussens. Waar het Girard niet om te doen is, is of iemand zich op zijn sterfbed naar God en Jezus toewendt, maar of hij of zij inzicht krijgt in het eigen leven. Dit inzicht vloeit bij Girard ineen met de gedachte aan opstanding. Het gaat dus steeds veel meer om Petrus-bekerings dan om Paulus-bekerings. Een favoriet voorbeeld van Girard is Don Quichot. In de roman van Cervantes horen we Don Quichot op zijn sterfbed zeggen:

ik heb mijn verstand wedergekregen, vrij en onbelemmerd, verlost van de duistere schaduwen der onwetendheid die mijn ijdel en voortdurend lezen van de verfoeilijke ridderboeken erop wierpen. Thans doorzie ik hun dwaasheid en bedrieglijkheid en ik betreur slechts dat dit inzicht zo laat is gekomen en mij geen tijd meer blijft mijn leven enigszins te beteren door andere boeken te lezen die een licht voor mijn ziel zijn.

Girard is op zoek naar een meer universele ervaring die in talloze levens een rol heeft gespeeld en die je terug kunt vinden in Bijbelverhalen en in de grote Europese roman. In sommige romans – zoals in *Don Quichot* – is er sprake van gedrag dat je psychopathologisch kan noemen. In andere gevallen, zoals in veel romans van Dostojevski, zit het gedrag heel dicht tegen de psychopathologie aan. Maar voor het verhaal van Petrus bijvoorbeeld, zou het vreemd zijn psychopathologische terminologie te gebruiken, terwijl daar op een bepaalde manier toch dezelfde dingen gebeuren. Wat Don Quichot en Petrus allebei meemaken is dat het beeld van wie ze zelf dachten te zijn plaats maakt voor scherpere blik, een blik waarmee je de waarheid over je eigen leven in de ogen kan kijken. Het is tegelijkertijd een bevrijding en een bijzonder pijnlijke ervaring.

Cervantes heeft het in de passage over het sterfbed van Don Quichot over een ‘ijdel en voortdurend lezen van verfoeilijke ridderboeken’. Het woord waar ik hier de aandacht op willen vestigen is ‘ijdel’. Ijdelheid en trots, het doorbreken van ijdelheid en trots – het vinden van de waarheid doordat die ijdelheid en trots breekt – dat is een patroon wat we steeds in al die romans terugvinden en waar Girard ons op wil wijzen. Het volgende citaat komt uit de *Mensonge*.

De eenheid van de romaneske slothoofdstukken kan men eenvoudig aantonen door de teksten te vergelijken. [...] Door de bedrieglijke goddelijkheid van de trots op te geven bevrijdt de held zich van de slavernij, en bezit hij ten slotte de waarheid van zijn ongeluk. [...] De romanciers bevestigen bij monde van hun helden tenslotte zelf datgene wat wij dit hele boek door onophoudelijk hebben gesteld: in de trots schuilt het kwaad en de romaneske wereld is een wereld van bezetenen.

Hier gebruikt Girard ook het woord ‘bezetene’. Trots, ijdelheid, genezing, bekering, inzicht, waarheid, illusies, bezetenheid, demonen – in de denkwereld van Girard raken al deze noties met elkaar verweven. Don Quichot was bezeten door de perfecte ridder Amadis de Galliër, Madame Bovary door al die heldinnen van de liefdesromans die ze jaar na jaar verslonden heeft, Raskalnikov, de held van Dostojevskys *Misdaad en Straf* was bezeten door Napoleon en zelf was ik in mijn psychose bezeten door

wetenschappelijke genieën als Albert Einstein. Petrus was bezeten door een opvatting van het Koninkrijk dat hij nooit werkelijk aan Jezus had getoetst. Het zijn allemaal dezelfde patronen, de ene keer psychopathologisch, de andere keer niet, de ene keer pure waanzin, en de andere keer onderdeel uitmakend van een 'normaal' leven, maar vaak ook net zo ellendig en beschamend als bij een psychoot die terug moet kijken op wat hij in zijn wanen allemaal heeft uitgekraamd. Was ik dat?

De belangrijkste roman om die bezetenheid, en om de bevrijding van die bezetenheid te beschrijven is *Duivels* van Dostojevsky – dat eerder vertaald als *Demonen* of *Boze Geesten*. Het is een roman waarin het milieu van de revolutionairen in het St. Petersburg van de jaren 30 van de 19de eeuw wordt beschreven, een milieu waar hijzelf in verkeerd heeft. Dostojevsky zelf zou opgepakt en ter dood veroordeeld worden, een straf die op het laatste ogenblik werd omgezet in tien jaar Siberië. In zijn latere leven zou Dostojevsky zich tot een 'Slavofiel' ontwikkelen – iemand die gelooft in een christelijk-orthodox Rusland dat de hele wereld, met voorop West-Europa, van al haar kwalen zou kunnen genezen.

Dostojevsky is, net als Shakespeare, een van de schrijvers aan wie vaak een groot psychologisch inzicht wordt toegeschreven. Zo zou deze auteur al in het midden van de 19de eeuw een inzicht en een gevoel hebben gehad van hoe terroristen en extremisten denken, voelen en met elkaar omgaan. Dostojevskys *Duivels* geldt als een van de vroegste en belangrijkste voorspellingen van het terrorisme in onze tijd, de 21ste eeuw. Toen al, viel het boek slecht bij een groot deel van het lezerspubliek in Rusland, en later, na de Russische Revolutie werd het in de ban gedaan. Om iets van een indruk van *Duivels* van Dostojevsky te geven zal ik een stukje citeren uit het nawoord dat de vertaler Hans Boland bij zijn recente vertaling heeft geschreven:

In *Duivels* laten dertien mensen het leven: zes worden er vermoord, vier plegen er zelfmoord, terwijl ook de dood van Stepan Werchovinsky in wezen zelfgezocht is, en dan zijn er nog de vrouw van Sjatov en haar baby, die als een soort *collateral damage* aan hun eind komen. Wie voortleeft is Pjotr, de chef-duivel.

Duivels behoort tot de zwartste, meest pessimistische romans die de Europese literatuur rijk is. Tegelijkertijd is het een mateloos komisch boek, en ongetwijfeld is dat de redding. Het is de humor van de middeleeuwen, de hel van Jeroen Bosch: een beschaafd mens weet dat hij er niet om mag lachen, maar iets anders kan hij niet. Want Nikolais moeder en Pjotrs vader, Pjotr zelf, Sjatov en Kirilov, de Lembkes, de hele kudde varkens en duivels die de revue passeren en zich bij de neus laten nemen terwijl ze slechts op één ding uit zijn, namelijk de medemens een loer te draaien: het is één grote lof der zotheid, maar dan op zijn Russisch.

Aan het eind van het boek vertrekt de hoofdpersoon Stepan Werchovinsky uit de provinciestad waar het hele verhaal zich afspeelt. Het is zijn laatste reis, hij zal ziek worden en sterven. Aangekomen in een dorpje ontmoet hij een vrouw die leeft van het verkopen van Bijbels – een 'bijbelvrouwtje', die hem in zijn ziekte wil verzorgen. Hij vraagt haar een aantal keer uit de Bijbel voor te lezen. 'Lees me alstublieft

nog een stukje voor, dat met die zwijnen. [...] Over die varkens... in dat boek van u.' Als ze het verhaal van de bezetene van Gerasa heeft voorgelezen krijgt Stepan een soort visioen:

'Er komen allerlei gedachten bij mij op. Weet u, het lijkt precies op ons eigen Rusland. Die duivels, die uit een zieke "uitvaren" om in zwijnen "in te varen": het zijn alle zweren en wonden, alle vunzigheid, alle duivels en duiveltjes die zich door de eeuwen heen hebben verzameld in dat grote, machtige, geliefde, zieke Rusland van ons! [...] Wij zijn het zelf, wij en de anderen [...] maar ikzelf misschien wel in de eerste plaats, ik aan het hoofd... wij zijn allemaal krankzinnig en van duivels bezeten, en we zullen ons van de helling in zee storten, en verdrinken, want dat is wat we verdienen, geen haar méér! De zieke daarentegen zal genezen en aan Jezus' voeten zitten, en allen zullen verwonderd zijn.'

De titel van het boek van Dostojevsky is vernoemd naar duivels uit dit verhaal, het verhaal van Gerasa, het verhaal van de demonen die in varkens veranderen. Het is de grootste en befaamde hervertelling van dit Bijbelverhaal die de westerse literatuur kent. En zoals al aangegeven, het is een verhaal met een sterk politieke lading.

Als Girard de laatste zin uit deze passage van Dostojevsky aanhaalt, zegt hij:

De tekst heeft niet alleen betrekking op Rusland, maar ook op de stervende zelf. Stepan Werchovinsky is deze zieke die geneest in de dood, die door de dood genezen wordt. Stepan heeft zich laten meeslepen door de golf van schandalen, moorden en misdaden die de stad overspoelde. Zijn vlucht is geworteld in de algemene verdwazing, maar op het moment dat ze wordt uitgevoerd, verandert ze onmiddellijk van betekenis. [...] De stervende herkent de waarheid van de vertelling van de demonen van Gerasa. [...] Hoe dichterbij Stepan de dood nadert, hoe verder hij afkomt van de leugen. 'Heel mijn leven heb ik gelogen,' laat Dostojevsky hem zeggen. 'Zelfs als ik de waarheid sprak. Nooit heb ik gesproken voor de waarheid, maar uitsluitend voor mezelf. Ik wist het al eerder, maar nu pas zie ik het.'

Hier komen alle dingen bij elkaar – bekering, genezing, afleggen van de trots, terug kunnen kijken op de waarheid – hoe pijnlijk ook – van wat het eigen leven is geweest.

Het laatste hoofdstuk van Girards *Mensonge* is een heel bijzonder hoofdstuk, omdat hij daarin zijn eigen bekering verwerkt heeft. Niemand heeft dat destijds gezien. De *Mensonge* is een nogal theoretisch boek over literatuur. Maar je kan het ook lezen als een verslag van een persoonlijke crisis. De crisis krijgt haar climax in een analyse van de chaotische eindscènes en koortsdromen in de grote romans van Dostojevsky. De crisis culmineert in het voorlaatste hoofdstuk dat heet 'De apocalypse van Dostojevsky', een hoofdstuk dat eindigt met het verhaal van de bezetene van Gerasa. Ik ga eindigen met de eerste regels van het slothoofdstuk van Girards *Mensonge*:

De waarheid van de begeerte is de dood, maar de dood is niet de waarheid van het romaneske oeuvre. De demonen werpen zich als doldwazen in zee en komen allen om. Maar de zieke is genezen.

2. Uit 'De bekeringen van René Girard'

René Girard is altijd zeer terughoudend geweest over zijn religieuze leven en noemt zijn bekering pas enigszins gedetailleerd in het in 1996 uitgegeven *Quand ces choses commenceront: Entretiens avec Michel Treguer*. Daarin onderscheidt hij een 'intellectuele' bekering die bij hem vooraf is gegaan aan een 'religieuze' bekering. Deze getuigenissen zullen later *in extenso* geciteerd worden aan het begin van het standaardwerk van Wolfgang Palaver, *René Girards mimetische theorie*. Zo ver wil ik in deze paragraaf niet gaan, maar wel wil ik de aandacht vestigen op een aantal karakteristieke aspecten van Girards bekeringsverhaal.

Als eerste wil ik de tijd noemen waarop Girards dubbele bekering plaatsvond. We hebben het dan over de herfst van 1958 tot aan Pasen 1959, dat wil zeggen in de periode waarin hij aan het werken was aan de laatste hoofdstukken van zijn eerste boek de *Mensonge*. De sporen van die bekering zijn, alhoewel ze verreweg de meeste lezers zijn ontgaan, in het slothoofdstuk van dit boek terug te vinden. Dit betekent dus dat Girard christen is geworden, niet, zoals weleens gedacht wordt, in de loop van zijn ontdekkingsreis door de antropologie waarin hij ook de Bijbel is gaan bestuderen, maar al vóór zijn eerste grote publicatie. Pas met het verschijnen van *Des choses cachées* twintig jaar later kregen de meeste lezers werkelijk door met een christelijk auteur te maken te hebben.

Dat wat in 1958 tot een 'intellectuele bekering' uit zou groeien was in eerste instantie niet meer dan een literair-theoretische observatie. Aangespoord door de druk van de Amerikaanse universiteit waar hij doceerde om te publiceren, ontstond de *Mensonge* als een vervolg op een literatuurcollege dat hij gegeven had. Terwijl hij werkte aan zijn laatste hoofdstuk, gebeurde er iets bijzonders:

Ik was aan het nadenken over de analogieën tussen religieuze ervaringen en de ervaring van een romanschrijver die ontdekt dat hij stelselmatig heeft gelogen, gelogen ter wille van zijn *Ik*, die in feite bestaat uit niets dan duizenden leugens die zich gedurende een lange periode hebben opgezameld, soms bijeengegaard zijn gedurende een heel leven.

Het eindigde ermee dat ik begreep dat ik door een ervaring heen aan het gaan was van het type dat ik aan het beschrijven was. De religieuze symboliek die in embryonale vorm aanwezig was bij de romanschrijvers, begon in mijn geval een eigen leven te leiden en vatte op spontane wijze vlam.

[...] Girard gaat verder met het noemen van zijn trots op zijn scepticisme indertijd en dat hij zich maar weinig kon voorstellen bij naar de kerk gaan, bidden, knielen, enzovoorts. Maar dan ontdekt hij een klein gezwel op het midden van zijn voorhoofd. Het blijkt kanker te zijn. Achteraf was het waarschijnlijk lang niet zo gevaarlijk als hij door zijn al te terughoudende arts was gaan geloven. Hij heeft het over slapeloze nachten en een boetedoening die plaatsvindt gedurende de vastentijd van 1959. Dat wat Girard zijn 'religieuze bekering' noemt valt dan op Pasen zelf. In de weken daarna laat hij zijn kinderen dopen en trouwt hij met zijn vrouw voor de kerk.

[...]

In de beschrijving van de *Mensonge* waren we blijven steken bij de genezing van de waanzinnige van Gerasa. Girard begint zijn slothoofdstuk, getiteld *La conclusion* met de woorden 'De waarheid van de begeerte is de dood, maar de dood is niet de waarheid van het romaneske oeuvre. De demonen werpen zich als doldwazen in zee en komen allen om. Maar de zieke is genezen.' Al bij deze beginwoorden voelen we wat we door het hele hoofdstuk heen kunnen voelen – dat Girards woorden ook over hemzelf gaan. Maar ook zijn we hier weer terug bij de *Boze Geesten* van Dostojevski, waar de tekst over de Gerasenen uit Lucas wordt voorgelezen door een evangelie-colporteur aan het sterfbed van een van de belangrijke personages in deze roman, Stepan Werchovinsky. Het is een passage die omgeven is met apocalyptische koortsdromen, te vergelijken met die van Raskalnikov, maar Girard leest in deze sterfbedscène ook een opstanding:

Hoe dichterbij de dood nadert, hoe verder hij afkomt van de leugen:

Heel mijn leven heb ik gelogen. Zelfs als ik de waarheid sprak. Nooit heb ik gesproken voor de waarheid, maar uitsluitend voor mezelf. Ik wist het al eerder, maar nu pas zie ik het.

Stepan doet uitspraken die *zondermeer zijn vorige opvattingen weerspreken*.

De Apocalyps zou niet compleet zijn zonder een positieve kant. Er staan in het slot van *Boze Geesten* twee sterfgevallen tegenover elkaar: er is een sterven dat uitdoving van de geest is, en er is een sterven dat geest is; een sterven niets anders dan sterven, van Stavogrin, en een sterven dat leven is, van Stepan Werchovinsky.

Vervolgens worden met grote kracht de vijf romaneske auteurs in één enkele ervaring getrokken, waarin talloze sporen van Girards eigen dubbelbeking zijn terug te vinden. Het is de overwinning op de 'waanzin' van de mimetische/metafysische begeerte, de genezing van de ontologische ziekte en de extreme vormen van haat en eenzaamheid, waar ze, met name in de romans van Dostojevski, toe kan leiden. Opstanding is een hervinden van jezelf, in waarheid en waarachtigheid.

[...]

René Girard spreekt van twee kort op elkaar volgende bekeringservaringen. In mijn eigen leven herken ik slechts één ervaring die de naam 'beking' verdient en welke binnen een psychose plaatsvond. De vraag die ik me dan onmiddellijk kan stellen is 'Was dit een intellectuele of was dit een religieuze beking?' Zoals beschreven, er was een wisseling van meesterbetekenaars, de waarheidsbakens werden verlegd, maar was er ook een echte diepe ervaring van het overwinnen van 'metafysische trots'? Wat ik beschreven heb is dat ik als het ware door mijn eigen minachting voor christenen heen moest waden om bij de andere oever aan te komen, maar deze ervaring speelde niet de hoofdrol. Het belangrijkste was het verdwijnen van een martelende levensangst die me vijf jaar lang had geplaagd. Waarmee ik zou willen concluderen dat, ook al holde ik niet naar de kerk, er eerder sprake was van een religieuze dan van een intellectuele beking.

[...]

Als er al twee bekingen in mijn leven zouden zijn, dan zouden ze vergeleken met het recept van Girard in omgekeerde volgorde plaatsvinden. Soms roept Girards aandrang om zijn lezers te bekeren hetzelfde gevoel bij me op als wanneer een paar Jehova-getuigen bij me aanbellen. Als ik de deur opendoeg zeg ik vaak: 'Maar ik ben al bekeerd!'. Dan willen ze zich vaak snel omdraaien, want dit hebben ze echt al weleens vaker gehoord. Maar dan zeg ik: 'Echt waar! Kennen jullie de Dominicuskerk hier in

Amsterdam?’ Meestal zijn ze niet geïnteresseerd, maar soms ontstaat er een aardig gesprek. Mijn religieuze bekering was al achter de rug toen ik Girard begon te lezen, en ik ken in mijn verleden niet iets vergelijkbaar groots dat de naam intellectuele bekering verdient.

Het Franse woord *conversion*, dat steeds als ‘bekering’ vertaald wordt, vind ik vaak te groot en te zwaar voor wat er in momenten van zelfinzicht gebeurt. Eén onderdeel van een algemene wendingskunde zou kunnen zijn het vinden van een preciezere terminologie. Maar rondom de bekering bevinden zich complexe woordenkluwens met allerlei etymologische vertakkingen in verschillende talen als het Grieks of Hebreeuws. Zo hebben we, naast de Latijnse *conversio* een Griekse *epistrophe* en *metanoia* en een Joodse *tesjoeva*. Ook Girard gaat in op deze vertaalkwesties in een kort essay getiteld *De romaneske bekering: van held naar schrijver*, maar helaas komt hij niet op het idee om zijn eigen dubbelbekering te koppelen aan twee verschillende woorden. In het Frans en het Engels, staat Girard erop het woord ‘conversion’ te blijven gebruiken, ook al, voegt hij daaraan toe, werkt het op sommige mensen als een rode lap op een stier.

De religieuze bekering, zou ik dan zeggen, betreft de ommezwaai naar een ander religieus referentiekader. Het is een heroriëntatie. Voor wat Girard ‘intellectuele bekering’ noemt, zou ik liever het woord ‘ommekeer’ gebruiken. Dit impliceert een dieper zelfinzicht en een gedragsverandering. Het Franse equivalent van ommekeer is *retournement* en het Engelse *turnaround*. In het Nederlands zit in beide woorden de stam ‘keer’, zodat een overlap vaak onvermijdelijk is en het classificeren lastig zal blijven. Ook bij Peter Sloterdijk vinden we het onderscheid dat ik hier maak terug, alhoewel hij weer op een andere manier met deze bekeringswoorden worstelt.

Wat ik kan begrijpen is dat Girard zijn intellectuele bekering, de ontdekking dat hij zelf net zo mimetisch is als iedereen, zijn ‘ware bekering’ noemt. In veel opzichten is de ommekeer, als het moment waarop iemand de dingen werkelijk anders gaat zien, belangrijker dan welke formeel-religieuze overstap dan ook. En in principe bestaat bij een ommekeer geen enkele noodzaak religieus te worden of naar een andere religie over te gaan, iets waar bij Girard zelf wel sprake van is geweest. Het is juist in de ommekeer waarmee het verband met de romanliteratuur kan worden gelegd. Dat zijn werkelijk de verhalen die ertoe doen en die psychologisch interessant zijn. Onder deze noemer kun je Dostojevski en Proust samenbrengen zonder het hele verhaal in een christelijk keurslijf te persen. Het maakt het inzicht van Girard over de relatie tussen ommekeer en literatuur alleen maar overtuigender. Het verhaal van een puur ‘religieuze’ bekering, dat op zich natuurlijk ook psychologisch interessant is, kent een heel andere spanningsboog en is soms ook veel moeilijker onder woorden te brengen.

Een interessante vraag is dan: ‘Bestaat er een bekering-zonder-ommekeer, en bestaat er een ommekeer-zonder-bekering?’ Een indringend voorbeeld van het laatste vinden we in het verhaal van Petrus, een verhaal dat altijd Girards bijzondere belangstelling heeft en dat hij op diverse plaatsen bespreekt. Als er iemand is die zich wil profileren als de trouwe opvolger van Jezus, dan is het wel deze apostel. Maar het grote moment van inkeer, de grote ommekeer, zal pas heel laat komen, pas aan de vooravond van de kruisiging, als hij de haan hoort kraaien, die hem eraan herinnert dat Jezus de verloochening, waarmee hij zojuist de beperkte actieradius van zijn loyaliteit had laten kennen, heeft voorspeld. Dan gebeurt er werkelijk iets in de ziel van Petrus, of met de woorden van Mattheüs, die door een veelheid aan Mattheüs Passionen in mijn geheugen in de Duitse taal ingegrift staan: ‘*Er ging heraus und weinete bitterlich.*’ Op het gebied van religieuze oriëntaties [...] gebeurt er bij Petrus op dat moment *helemaal niets*, zal er ook niets gebeuren en hoeft er ook niets te gebeuren. Hij bekeert zich niet, hij had zich al

naar Jezus toegewend op de dag dat hij door hem werd geroepen. Maar nu, pas nu, daalt de boodschap van Jezus echt neer tot in de diepte van zijn ziel.

En dan de bekering-zonder-ommekeer. Sloterdijk laat, zonder een term als deze te gebruiken, de apostel Paulus tot voorbeeld strekken en heeft het over een 'belevens waarin zijn persoonlijke habitus geenszins fundamenteel veranderd zou zijn.' Eens een zeloot, altijd een zeloot; Sloterdijk is bepaald niet de eerste die de continuïteit in het gedrag van Paulus onder de aandacht brengt. Het is vanwege die continuïteit dat ik mijn bekering paulinisch heb genoemd. Girard zou zeker tegen dit beeld van Paulus protesteren, omdat Paulus zich niet alleen naar Christus toewendde, maar omdat hij op die dag *ophield* een vervolger te zijn. Fanatiek misschien, maar niet meer gewelddadig. In die zin, wat betreft het gebrek aan gedragsverandering, is mijn bekering misschien zelfs wel paulinischer dan die van Paulus zelf. En je kunt je inderdaad afvragen, een bekering die zich zou beperken tot alleen maar het verleggen van een aantal bakens, is dat niet een lege huls? Het enige wat ik in het begin gedaan heb was het omhangen van een gouden crucifix. Heb ik mijn ommekeer misschien dan nog te goed?

Maar is het zo dat de eigenwaan in één klap weggevaagd moet worden? Of bestaat ook de mogelijkheid deze stukje bij beetje te overwinnen? Natuurlijk zijn er kleinschaligere zelfoverwinningen mogelijk. Ik denk hierbij ook aan dat wat de Joden *lernen* noemen. Een religieuze heroriëntering die beklijft is nooit zonder gevolgen. In de wat merkwaardige metaforiek van Peter Sloterdijk is Paulus niet alleen van 'trainer' gewisseld, maar is hij ook onderworpen geraakt aan een nieuw 'oefenplan':

Zo heeft het allang ingeburgerde zelotendom van Paulus 'na Damascus' de farizeïsche inhouden vervangen door die van Jezus – om ze vervolgens aan te vullen met christologische aanhangsels van eigen fabricaat. Natuurlijk maakt het verschil of men met de rabbijnse leraar Gamaliel traint of met Jezus, de herreze. We doen de apostel van de volkeren onrecht als we het door hem in gang gezette *opus Christi* uitsluitend onder een zelotische noemer willen brengen. Door zich geleidelijk steeds meer gewonnen te geven aan de christelijke leer *in puncto* liefde (*agapè* of *caritas*), onderging Paulus een opmerkelijke persoonlijkheidsverruiming.

De gedachte dat ik zelf 'slechts' een paulinische bekering heb ondergaan, zou het feit kunnen verklaren dat ik af en toe last bleef hebben van psychotische aanvechtingen. De echte ommekeer, waar het uiteindelijk allemaal om gaat, had immers nog niet plaatsgevonden, of was nog hangende.

[...]

Als de bekering alle problemen opgelost zou hebben, dan had dit mijn laatste hoofdstuk kunnen zijn. Na het slothoofdstuk, zo schrijft Girard in zijn slothoofdstuk, kun je het boek dichtslaan. De held is bekeerd, de begeerte is overwonnen, mimetisch inzicht is bereikt en iedereen leefde nog lang en gelukkig. Misschien drinken we nog een kop chocolademelk en zingen we nog een paar liederen van Huub Oosterhuis, en daarna doen we het licht uit en gaan we naar huis. Maar dit is niet mijn laatste hoofdstuk. Er is nog meer te vertellen.

[...]

We kunnen de apodictische beginregels van het slothoofdstuk van de *Mensonge* nog een keer herhalen: 'De waarheid van de begeerte is de dood, maar de dood is niet de waarheid van het romaneske oeuvre. De demonen werpen zich als doldwazen in zee en komen allen om. Maar de zieke is genezen.' In het verhaal zoals [het in het Evangelie staat], krijgt de waanzinnige ondanks het feit dat hij daarop aandringt,

geen toestemming bij Jezus te blijven [...]. Het is niet zeker of het genezingsverhaal voltooid is. Hoe het deze waanzinnige in de toekomst zou vergaan is vooralsnog, ook in de Bijbel, onbekend. Genezingen en bekeringen zijn belangrijke gebeurtenissen, maar bieden geen garantie dat bepaalde problemen niet terug kunnen keren. Hoewel er iets heel wezenlijks veranderd is, kan een getourmenteerd leven – lees Gerard Reve er maar op na – na een bekering weer in alle getourmenteerdheid verder gaan. Ook na de bekering is het allemaal mogelijk: ‘apathisch, drankzuchtig, spuitgebruikend of krankzinnig’. Hetzelfde geldt ook voor bipolaire stoornissen.